

'Het Utrechts Model is niks'

Harm Lambers Het is wel ten voorbeeld gesteld aan andere steden: het Utrechts Model, vruchtbare samenwerkings- en overlegvorm van theatergroepen, -podia en -festivals. Harm Lambers, directeur van Theater Kikker en dus zelf lid van het Utrechts Model, belicht ontstaan, succesfactoren en bedreigingen.

Zelf zal hij het niet beseft hebben, maar Johan Doesburg (ook toen al artistiek leider van het Nationale Toneel) is de aanstichter van wat het Utrechts Model is gaan heten. Het was ergens in 1999 in De Balie, tijdens een debat over het toneelbestel, ter voorbereiding van weer een nieuwe cultuurnotaperiode. Op verzoek spraken hij en John Leerdam zich uit over een gewenst minibestel in de domstad. Als pikante casestudy, zeg maar. De details van hun betogen staan me niet scherp meer voor ogen, maar zeker is dat Doesburg zich nogal laatdunkend uitliet over de structuurloosheid en onoverzichtelijkheid van het Utrechtse aanbod: kleine en (dus) onbeduidende theatergroepen buitelden er over elkaar heen, de festivals vormden samen een wel erg bonte lappendeken. Toen al: versnippering die gelijk zou staan aan geldverspilling. Doesburg kende de oplossing: gooi het weinige beschikbare geld op een hoop en formeer één sterk, centraal geleid Utrechts gezelschap.

Efficiëntie, stuurbaarheid en artistieke uitstraling zouden het resultaat zijn. Utrecht zou mee gaan tellen.

De reactie van de aanwezige Utrechtse makers was eensluidend: Doesburg had weinig van Utrecht begrepen. Hij had geen benul van de weg waarlangs initiatieven in die stad vruchtbaar gebleken waren. Festivals, theatergroepen, stuk voor stuk kwamen ze voort uit de stad zelf. Of het nu studenteninitiatieven, kleine evenementen van theaters of eenmanszaken waren geweest: stap voor stap waren ze kwalitatief en qua volume uitgegroeid tot wat ze nu waren: middelgrote productiekernen en festivals, sterk verbonden met elkaar en met hun publiek, geworteld in stad en regio. Een aanwezige ambtenaar legde uit dat in haar stad dingen vaak net even anders gingen dan in andere steden, waar van bovenaf opgelegde planmatigheid nogal eens de pretentie heeft richtinggevend te zijn. In Utrecht ontbrak die

pretentie en volgde het beleid de ontwikkelingen in de stad. Daar nam het veld de ruimte om zelf koers en inhoud van het plaatselijke theater te bepalen. Zij noemde dit het 'Utrechts Model'. Met de opmerking van die ambtenaar was alvast een *naam* geboren.

Onder curatele

Misschien was dit Utrechts Model al drie jaar eerder ontstaan, al heette het nog niet zo, en was het klein van omvang. Utrecht was zich net aan het losmaken van het knellende financiële keurslijf van een jarenlange artikel-12-status. De gemeente was zo goed als failliet geweest, was financieel onder curatele geplaatst en mocht nauwelijks een cent uitgeven voor wat dan ook, zeker niet voor 'leuke', onnuttige zaken. Voor theatermakers was dus nauwelijks subsidie beschikbaar, zeker niet voor nieuwe initiatieven die aangewezen waren op projectsubsidies. De stad had alles bij elkaar voor dit doel 30.000 gulden per jaar klaar liggen, een bedrag dat moest worden verdeeld over clubs als Growing up in Public, Aluin en 't Barre Land, die inmiddels alle aan hun eerste lustrum toe waren.

Samen met Willibrord Keesen, toen nog in Utrecht werkzaam als regisseur, zagen deze clubs in dat het zinloos was om

jaarlijks onderling de concurrentie aan te gaan voor dit schamele bedrag, maar dat het voor hun voortbestaan noodzakelijk zou zijn de gemeente ervan te overtuigen dat dit bedrag drastisch moest worden verhoogd. Zo niet, dan zou het plaatselijke toneelklimaat in de toekomst weinig meer voorstellen. Ze presenteerden zich als een actiecomité (om nauwelijks meer op te helderen reden De Baksteen geheten) en maakten een witboek waarin *facts and figures*

Het veld moet samen optrekken, in plaats van ieder voor zich

over hun producties, over publieksbereik, over de landelijke subsidies die ze langzaam maar zeker aan het verwerven waren, aan moesten tonen dat de stad een ongedachte schat aan talent en potentie herbergde. Ze nodigden leden van de gemeenteraad uit voor een kennismakingsbijeenkomst-met-zelfgekookt-eten. Tot hun eigen verrassing vonden ze zonder veel drammen een willig oor bij die raadsleden en bij de wethouder. Het samen optrekken loonde: binnen twee jaar was het ad-hocbudget verhoogd tot 200.000 gulden en kreeg een aantal gezelschappen zelfs een bescheiden meerjarige ondersteuning.

De benadering van De Baksteen was vruchtbaar gebleken: samen optrekken, de weg zoeken van het argument en zo zelf de agenda proberen te bepalen van het lokale cultuurbeleid.

Kort na de hierboven aangehaalde bijeenkomst in De Balie waren het Jetta Ernst (toen zakelijk leider van de Paardenkathedraal) en Henk Scholten (de kersverse directeur van de

Stadsschouwburg) die alle Utrechtse theatergroepen, accommodaties en festivals bijeenriepen. Het was een bont gezelschap, uiteenlopend van buurttheater (Stut) tot vlakkevloertheater in verbouwing (mijn 'eigen' Theater Kikker), van productiehuis (Huis aan de Werf) tot klein repertoiregezelschap (Paardenkathedraal), van jeugddans (Merckx en Dansers) tot eerder genoemde Aluin, 't Barre Land en Growing up, van een jongerentheatergroep (DOX) tot dansfestival (Springdance). Ze waren het eens: er moest een consequentie worden getrokken uit die bijeenkomst in De Balie. Het veld zou samen moeten optrekken, indachtig het eerdere succes van De Baksteen, in plaats van ieder voor zich. Inzet moest zijn dat Utrecht eindelijk de erkenning zou krijgen die de stad als theaterstad toekwam en dus volwaardig mee zou gaan delen in de beschikbare rijkssubsidie (die tot dan toe slechts mondjesmaat in Utrecht terecht was gekomen). Het Utrechts Model zou zich voor de volgende Cultuurnota presenteren als een reëel alternatief voor wat elders als gangbaar gold. Pleidooi zou zijn dat het Utrechtse geheel meer was dan de som der delen. Dat wat in de ogen van buitenstaanders een wat vormeloze lappendeken leek, had samen misschien wel meer bereik, zeker meer variatie, en – wie weet – af en toe ook nog eens meer kwaliteit dan dat ene grote gezelschap of dat ene dominante festival dat elders zaligmakend werd gevonden.

Compleet aanbod

Om deze gedachte te onderstrepen, werd een boekje gemaakt. Iedereen stelde zich voor. De grote variëteit toonde zich. Maar tegelijk ook de 'completeit' van het aanbod: jeugd- en jongerentheater, repertoiretoneel, moderne klassiekers, nieuwe toneelteksten, het werd allemaal in de stad gemaakt. De gemeente werd gewonnen voor de som-der-delengedachte. Geholpen door positieve adviezen van de Raad

voor Cultuur voor veel, ook nieuwe, theatergroepen en festivals, bleek de strategie een troef in de convenantbesprekingen voor de nieuwe Cultuurnota. In de nieuwe subsidieperiode kwam er maar liefst 2,5 miljoen euro extra van de andere overheden naar de stad, niet uitsluitend, maar wel in belangrijke mate voor theater.

Strategie en inzet (de 'som der delen') waren effectief gebleken. Zo zelfs, dat het Utrechts Model ook landelijk de aandacht trok en zelfs wel ten voorbeeld werd gesteld voor andere steden. Het kreeg proporties die wel eens gewichtiger waren dan de nuchtere werkelijkheid. Onbedoeld. Het is daarom goed ook eens uit te spreken wat het Utrechts Model, anders dan vaak gedacht wordt, allemaal *niet* is.

Het is geen organisatie. Het kent geen reglement of beleidsplan, geen briefpapier, het heeft geen bestuur. Of, zoals we elkaar tot op de dag van vandaag in vergaderingen vaak zeggen: 'Het Utrechts Model is niks'. Iedere keer weer hangt het voortbestaan af van de simpele afspraak ook de volgende keer weer bij elkaar te komen, met andere woorden van een steeds weer opnieuw te vinden gezamenlijke agenda. Het Utrechts Model bestaat bij de bereidheid van de leden zich in te zetten voor die gezamenlijke agenda. Niet uit altruïsme, maar uit een besef van gezamenlijke verantwoordelijkheid, of – eerlijker en minder soft – van een collectief eigenbelang.

Hoewel het Utrechts Model ook een aantal vaak succesvolle concrete samenwerkingsprojecten heeft opgeleverd (een Adoptieplan voor Utrechtse scholen, jeugdtheater tijdens schoolvakanties, het Uitfeest, een 'Favorieten'-festival, de organisatie van IETM 2005), nog steeds richt het zich vooral op een gezamenlijke politieke lobby. Nog steeds door een dialoog te zoeken met ambtenaren, met gedeputeerde en wethouder, met staten- en raadsleden. Via officiële inspraak, maar ook via informele bijeen-

komsten. De maaltijdvorm die ooit begonnen was bij De Baksteen blijkt onverminderd effectief. Zo'n maaltijd biedt een uitgelezen mogelijkheid onderling vrijuit te spreken. Daar kan een raadslid argeloos vragen eens uit te leggen waar 'mijn' podium met al die moeilijke voorstellingen zich mee bezighoudt. Daar kan ik hem vragen wat hem als volksvertegenwoordiger drijft, wat hij belangrijk vindt in onze stad. Belangrijker nog: dit soort informele bijeenkomsten nodigt lokale politici uit vanuit samenhang te kijken naar de waarde van theater (of breder: kunst en cultuur) in de stad. Nuttiger voor de stad en hanteerbaarder voor de politiek dan wanneer de instellingen een voor een uitsluitend de eigen zaak zouden komen bepleiten.

Deze benadering heeft in de afgelopen jaren een opzienbare kentering opgeleverd in de politieke waardering van kunst en cultuur in de stad: niet meer als een noodzakelijk, geldverslindend kwaad, maar als wezenlijk voor de kwaliteit van de stad. Inmiddels bepleiten bijna alle raadsfracties een verdere groei van het budget voor kunst en cultuur. Ze omarmen de Utrechtse ambitie om in 2018 Culturele Hoofdstad van Europa te willen zijn en accepteren de financiële consequentie van die ambitie.

Het gevaar van succes

Zeker omdat anderen er meer van maken dan we zelf willen, bergt het succes dat aan het Utrechts Model wordt toegeschreven een gevaar in zich. Elders is opgemerkt dat het zou zijn uitgewerkt, lokale politici laten weten wel eens moe te worden van steeds weer dezelfde spreekbuizen. Slijtage ligt op de loer. Zelf zien we dat gevaar.

Mede door onze eigen inspanningen dreigde Utrecht cultureel erg eenzijdig te gaan leunen op het veronderstelde succes van het theater, zo niet in werkelijkheid dan wel in de beeldvorming. We zijn gaan beseffen dat het theater in

de stad op zijn beurt deel uitmaakt van een groter geheel: dat van het lokale culturele leven in zijn volle breedte. Daar horen musea bij, muziekpodia, -ensembles en -festivals, instellingen voor beeldende kunst, de filmsector, amateurkunst en literatuur. Sinds een jaar of drie proberen we dan ook onze initiatieven te delen met andere sectoren. Toen we in 2005 politieke partijen wilden aanzetten tot ambitieuze cultuurparagrafen in de verkiezingsprogramma's voor de gemeenteraadsverkiezingen, was het dan ook logisch dat we dit niet alleen namens het theater moesten doen. We gingen in gesprek met vertegenwoordigers van andere kunstsectoren en kwamen samen tot een manifest (*Kunst maakt de stad*) dat door ruim zeventig instellingen werd ondertekend en tot de dag van vandaag geldt als een gezamenlijk ijkpunt in discussies met de politiek.

Bij de verbreding van onze werkwijze en – waar nodig – van het bereik van onze politieke lobby wreekt zich echter dat de andere sectoren zelf (nog) niet zo goed zijn georganiseerd als de theatersector in de stad. Nog steeds is het Utrechts Model, enigszins tegen wil en dank, vaak het trekpaard om anderen mee in beweging te krijgen.

Gezamenlijke agenda

De geschiedenis van het Utrechts Model is niet een gegarandeerd succesverhaal. Er zijn periodes geweest waarin het zoeken naar een gemene deler geforceerde trekken kreeg. Zo bleek het vier jaar geleden niet eenvoudig om voor de Cultuurnotaperiode 2005-2009 opnieuw een gezamenlijke opstelling te vinden. De som-der-delen-gedachte bleef weliswaar richtinggevend, maar er kwamen scheurtjes in toen adviserende commissies van de verschillende overheden kritische kanttekeningen plaatsten bij een aantal theatergroepen. Dit zette een ander, nog niet genoemd, belangrijk uitgangspunt op het spel: over elkaars werk zouden we niet artistiek oordelen.

Harm Lambers

is directeur van Theater Kikker

Desondanks pleitte het Utrechts Model ervoor het voordeel van de twijfel te geven aan die theatergroepen waarover de gecombineerde adviescommissie van provincie en gemeente en de Raad voor Cultuur uiteenlopend hadden geoordeeld. Niet omdat we zonder meer iedereen binnenboord wilden houden, maar om te voorkomen dat er een verarming van het lokale theateraanbod zou komen. Immers: dat aanbod was (en is) in onze ogen een palet waar je niet straffeloos een of twee kleuren uit kunt wegnemen. Dat pleidooi heeft er zeker toe bijgedragen dat een aantal theatergroepen het toen heeft gered. Maar het deed wel een zwaar beroep op andere groepen om het pleidooi voor de eigen zaak op het tweede plan te zetten.

Inmiddels is er aan gezamenlijke agendapunten geen gebrek. We volgen en voeden de invulling van de meerjarige agenda van de stad (gericht op het binnenhalen van de Culturele Hoofdstad), we bekommen ons, samen met anderen, over de start van het Utrechts Uitburo, we hebben werkgroepen in het leven geroepen die zich, eveneens met anderen, onder meer buigen over de aansluiting tussen het plaatselijke kunstvakonderwijs en de beroepspraktijk en over de internationale componenten van ons werk.

Ruimhartige ballotage heeft voor een welkome verjonging gezorgd

Intern maken we een vernieuwingsslag mee. De ruimhartige ballotage (waarin steeds plaats wordt ingeruimd voor nieuwkomers) heeft voor een welkome verjonging gezorgd. Inmiddels heeft een aantal nieuwe toneelinitiatieven, veelal voortkomend uit de plaatselijke theateropleiding, zich verenigd in een heus 'Jong Utrechts Model' dat deelneemt aan het 'echte' Utrechts Model. Dit JUM hanteert onderling dezelfde, beproefde spelregel: die van het behartigen van een gezamenlijke agenda. En met succes. De jonge groepen hebben een eigen werkruimte verwezenlijkt en werken aan een meerjarige subsidieaanvraag, gericht op zakelijke en organisatorische ondersteuning, die hun samen ten goede moet komen. Daar gaat binnenkort nog de komst van een heus Stadsgezelschap bijkomen. De intentie waarmee beoogd artistiek leider Jos Thie de stad heeft betreden, biedt perspectief en is Utrecht waardig: Thie kondigt aan nadrukkelijk de weg van lokale samenwerking te willen bewandelen. Het Utrechts Model mag dan niks zijn, het leeft nog steeds.